El conjunt cavernícola de Sant Salvador (Santa Coloma de Farners)

ENRIQUETA PONS, MARIA DEL VILAR VILÀ i NÈSTOR SÀNCHIZ

L'estudi analític d'aquest conjunt cavernícola està limitat, degut a la mancança d'informació i a l'impediment d'haver realitzat una excavació sistemàtica. Les obres recents que s'han fet en el lloc, per extreure blocs lítics per a la construcció, han destruït totalment el paratge i ha estat impossible determinar el tipus de jaciment: Lloc d'habitacle o lloc d'enterrament.

Només es parteix de la base d'un conjunt d'elements, especialment fragments ceràmics, sobre els quals s'ha d'extreure la màxima informació, i aquest és el principal objectiu d'aquesta publicació. Hom és conscient de que els objectes ceràmics no determinen, en absolut, la totalitat de la cultura material, però sí que constitueixen un dels elements més ordinaris, i els que més es recullen en excavació. Darrera la ceràmica s'intentarà veure *l'home*, com creador i artesà, *la tècnica*, la qual determina la producció de les formes ceràmiques, i *la forma* que determina les funcions domèstiques o ostentoses.

El conjunt cavernícola de Farners es troba en una situació estratègica, entre les immediacions de les Guilleries i el bassiol de la Selva, entre la muntanya i la depressió. El subsòl està format per roques àcides, de grano-diorita, d'origen paleozoic. Les Guilleries s'han format per un plegament d'origen hercinià com també les Gavarres. Ambdues muntanyes estan separades per adovellament, el buit resultant del qual ha format la depressió de la Selva. S'han alçat en l'Era Terciària i formen part de l'antic bloc hercinià, l'origen de les muntanyes altes del Principat de Catalunya, del massís catalano-balear, les restes del qual formen la Serralada Litoral i Pre-litoral.

Nom del jaciment: Ermita de Sant Salvador (figs. 1 i 2).
Comarca: La Selva.
Municipi: Santa Coloma de Farners.
Localització: Full 333, Escala 1/50.000.
Coordenades geogràfiques: altitud 260 m.n/m. aproximadament
latitud N 41° 51' 22"
longitud E 2° 39'30"

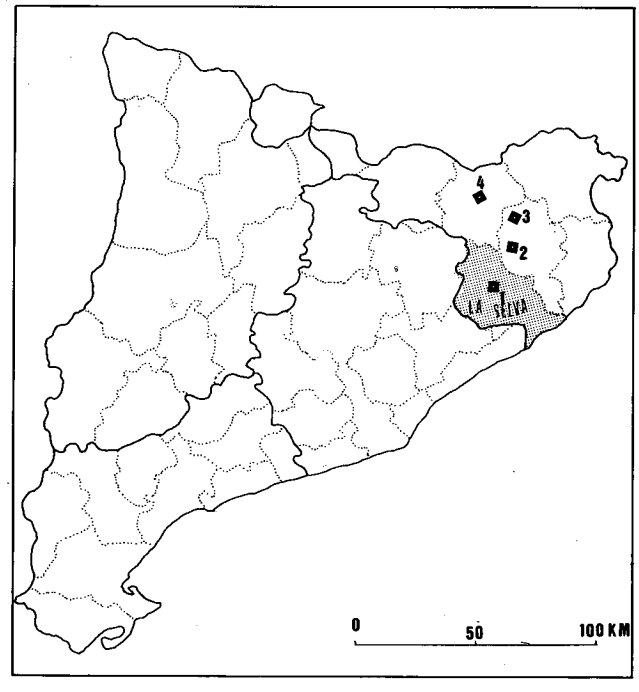

Fig. 1 - Mapa de situació de la Selva: 1. L'Ermita de Sant Salvador; 2. Cova de Bora Tuna-Llorà; 3. Cova dels Encantats-Serinyà; 4. Cova les Monges-Sardenes.

Descripció del lloc: Prop del camí de Santa Coloma de Farners a Arbúcies i a un quilòmetre de la primera, en el lloc anomenat ermita de Sant Salvador es troba un conjunt de blocs granítics, de roca dura i en estat de descomposició. Actualment aquest paratge està en explotació per a l'extracció de blocs i pedres per a la construcció. En època prehistòrica aquest conjunt granític estaria format per vàries concavitats ocupades per l'home, actualment enfonsades pel desprendiment de les roques.

Tipus de jaciment: Conjunt càrstic (actualment en perill de desaparició).

Història de les troballes: El jaciment fou descobert per Nèstor Sànchiz, del Museu de Sant Feliu de Guíxols, el gener de l'any 1978. En posteriors

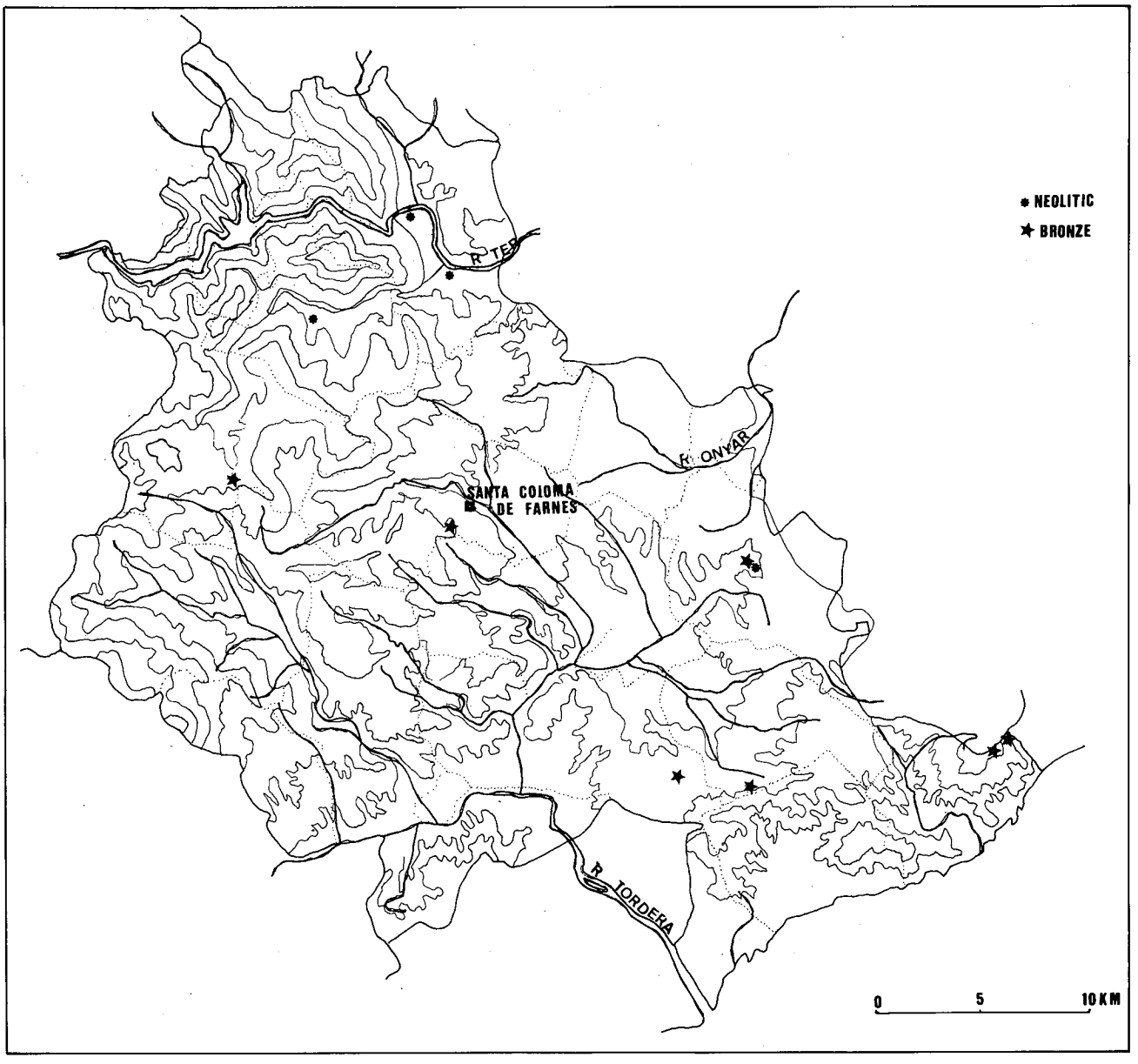

Fig. 2 - Mapa de la comarca de la Selva i la situació de Santa Coloma de Farners.

visites i acompanyat per Joan Sànchiz i Josep Escortell, recolliren diversos materials ceràmics de diferents èpoques que foren dipositats en el Museu de Sant Feliu de Guíxols.

Al juliol de l'any 1979, M.ª del Vilar Vilà i Enriqueta Pons tenen l'oportunitat de veure els materials i comencen a fer l'estudi dels mateixos, els quals han restat inèdits fins el dia d'avui. No obstant això, els materials han estat estudiats en les tesis doctorals d'ambdues arqueòlogues (PONS i BRUN, 1982b; VILÀ, 1982).

Els materials: Els elements arqueològics estan relacionats amb la cultura material representada principalment per fragments ceràmics que corresponen a recipients, a excepció d'una fusaïola, o peça relacionada amb la tècnica del filat, i una osca de sílex. Els materials pertanyen a diverses èpoques: Neolític Final-Campaniforme i Bronze Final, especialment; i al món ibèric i medieval estan molt poc representats. La millor època representada és la del Bronze Final: vasos de perfil en essa, boca exvasada i base plana, decorats amb cordó aplicat i imprès a la inflexió vora/cos. Moltes de les vores són bisellades. La decoració incisa de triple traç, formant línies quebrades i ondulades, així com la decoració de l'acanalat, fetes a l'interior dels plats, són força utilitzades (figs. 3, 4 i 5).

Bibliografia: Inèdita, a excepció dels comentaris d'aquest jaciment a les tesis de M.ª del Vilar Vilà i Enriqueta Pons (PONS, 1984).

L'ESTUDI DELS MATERIALS

Els materials trobats al conjunt cavernícola de Farners, es conserven en el Museu de Sant Feliu de Guíxols i no estan inventariats.

Els materials ceràmics són bastant nombrosos i la majoria estan fabricats a mà. Varen ser recollits alguns fragments a torn, de diverses èpoques: ibèrica, romana i medieval, de poca importància; aquests últims no són significatius, i només assenyalen que

el jaciment va tenir diverses èpoques d'ocupació des de la Prehistòria fins a l'Edat Mitjana.

La ceràmica a mà s'agrupa en dos grans períodes. Aquesta classificació ve donada per l'aparició de nombrosos fragments amb formes i decoracions característiques, a més altres fragments informes, desgreixants i acabats similars que no poden entrar en l'Inventari.

Aquestes dues èpoques pertanyen, "a priori" i d'una manera general, al Neolític Final i al Bronze Final, i ambdues representen les fases de transició al Bronze i al Ferro respectivament.

LA FASE NEOLÍTICA

Es troba representada per formes ceràmiques de cos globular, fons convex i l'acabat polit per la cara interna. La pasta comporta un desengreixant de quars, feldespat i mica, tots ells components mineralògics que procedeixen de la zona. Dins d'aquesta fase, s'han inventariat les següents peces (fig. 3):

INVENTARI

n.º 1. - Color marró blanc. Gr. 9,5 mm. Pasta tova. Desgreixant normal de quars, feldespat i mica blanca. Acabat polit int./ext. 2 fragments de vora d'urna. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil còncau i llavi arrodonit Ø 26 cms. Decoració: Cordó llis, aplicat, de secció triangular, sota la vora.

n.º 2. - Color marró clar. Gr. 10 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut de quars i mica. Acabat ben polit int./polit ext. 2 fragments de vora d'urna. Vora secant vertical de perfil còncau i llavi arrodonit. Decoració cordó llis aplicat sota la vora, de secció semicircular.

n.º 3. - Collor marró ext./marró clar int. Gr. 10 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut de quars. Acabat polit int./ext. 9 fragments de vora i cos del mateix vas. Vora secant, vertical, perfil convex i llavi dirigit cap a l'interior Ø 23,5 cms. Decoració: 8 mugrons aplicats distribuïts radialment sota la vora, en posició horitzontal i secció quadrangular. Mides: 25 x 9 mms.

n.º 4. - Color marró vermell. Gr. 11 mm. Pasta grollera. Desgreixant de quars, i feldespat i mica platejada. Acabat ben polit int./Inacabat ext. 1 frag. de vora d'urna. Vora secant, inclinada cap a l'interior de perfil convex i llavi arrodonit Ø 22 cms.

n.º 5. - Color marró taronja. Gr. 7 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut de quars i mica. Acabat inacabat int./ext. Frag. de paret de vas. D'urna de perfil còncavo-convex. Ø màxim de la panxa 16,7 cms.

n.º 6. - Color marró. Gr. 7 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut de quars i mica. Acabat inacabat int./ext. Frag. de paret de vas. Decorat amb la tècnica de la incisió formant línies verticals en 4 bandes horitzontals paral.lels.

n.º 7. - Color marró vermell. Gr. 4 mm. Pasta fina. Desgreixant gruixut de quars. Acabat ben polit int./ext. Varis fragments d'un bol. Vora secant vertical de perfil convex, llavi pla horitzontal Ø 14,5 cms. Falta la base, possiblement de fons convex. Alçada aproximadament 8,7 cms. Decoració nul.la.

n.º 8. - Color marró clar. Gr. 5,5 mm. Pasta fina. Desgreixant gruixut de quars i mica blanca. Acabat desgastat. 19 fragments d'un bol, falta vora. Perfil convex. Base de fons umbilicat amb la part baixa de perfil convex. Ø 2 cms. Alçada conservada: 5,5 cms. Decoració estil barbelé: 7 línies horitzontals incises en la part superior del bol + 2 línies de petites incisions inclinades + decoració de línies horitzontals coberts de petites incisions perpendiculars formant 4 sectors circulars que parteixen de l'omphalos. L'espai no decorat forma una creu de braços iguals que té el centre a l'omphalos. No queden restes de pintura incrustada.

ELS PARAL.LELS I LA CRONOLOGIA

Els dos vasos amb vora exvasada i llavi arrodonit, que presenten sota d'aquesta un cordó llis de secció triangular i semicircular, respectivament (figs. 3, 1 i 2) poden incloure's per similituds tipològiques, dintre de les formes del Neolític Final-Recent o Eneolític Inicial.

Segons GUILAINE - DUDAY - LAVERGNE (1972:83) els vasos globulars amb cordons llisos en relleu apareixen en la major part de les civilitzacions pastores del Sud de França (Ferrières, Vérazien, Saint-Ponien, Rodézien).

Es troben en el nivell inferior del dolmen de Boun-Marcou a Mailhac (Auda) on H. MARTIN GRANEL ha insistit en que són pre-campaniformes. A la regió de l'Auda apareixen en època força antiga: en el nivell Neolític Recent de la cova de Gaugnas a Cabrespine.

A Catalunya es troba aquesta mateixa forma en el jaciment de Can Llobateres (Santa Maria de Barberà, Vallès Occidental), que pot classificar-se en un moment del Neolític Final o Eneolític (Grup de Veraza) (TEN, 1980: 12, fig. 23). En la cova de Cartanyà, (la Riba, Alt Camp) surten també vasos amb cordons situats a prop de la vora (VILASECA, 1926: 51). Aquesta forma apareix en alguns jaciments de la comarca del Berguedà (MARTIN COLLIGA, 1976: 69-73, fig. III, Nos. 1, 6 i 8).

* * *

Els nou fragments de vora i paret corresponents al mateix vas que porta vuit mugrons horitzontals, distribuïts equidistants sota la vora (fig. 3,3), pertenen al Neolític Mig.

A França es troba el mateix tipus en el Trou des Arnaud (Saint Nazaire-le-Désert, Drôme), citat per COMBIER (1959: 201-202, fig. 10, A1) i estudiat per BLANC (1956: 22-32, fig. 2,1), i per ARNAL-PRADES (1959: 90-91, fig. 8,1), amb datació per

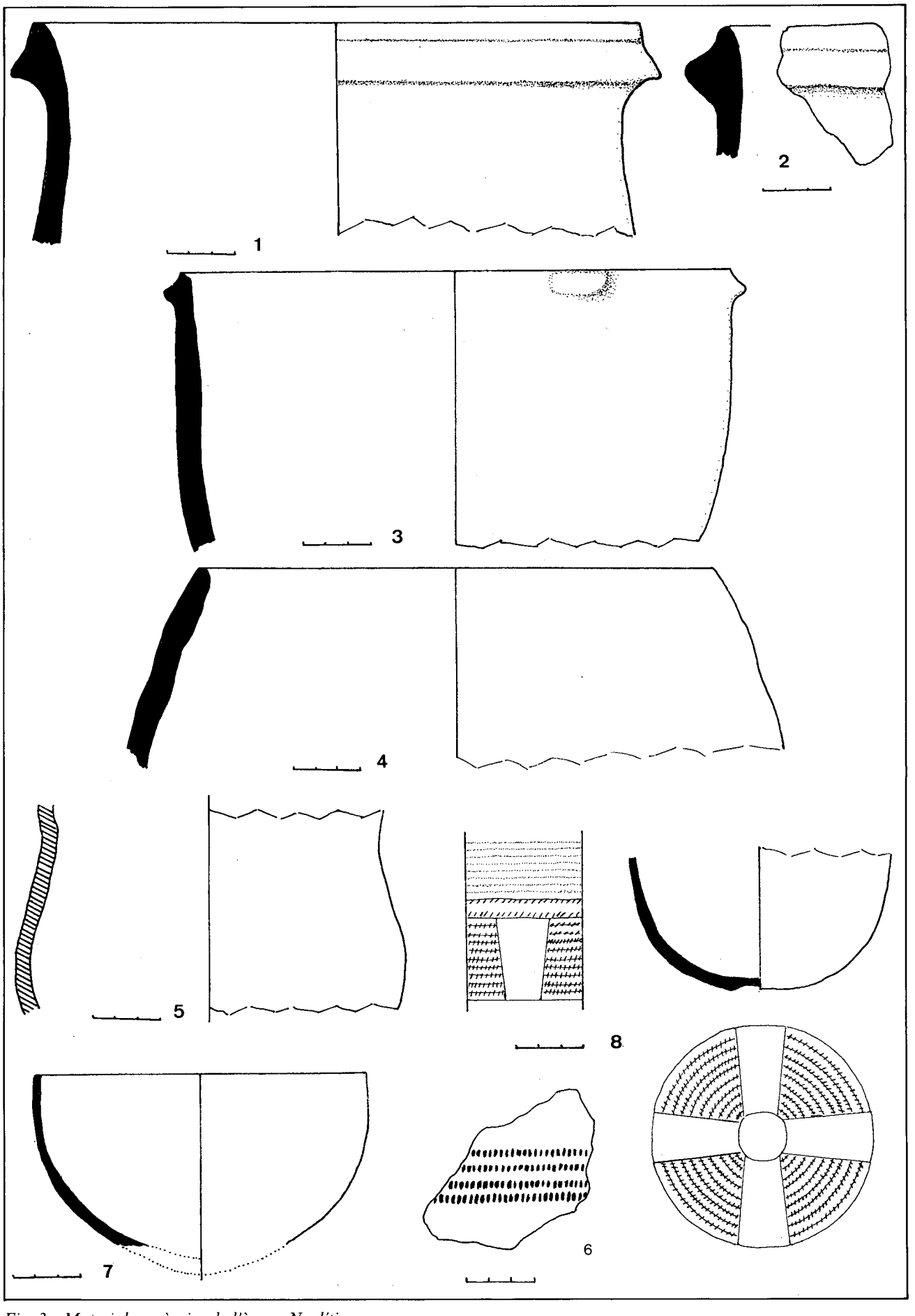

Fig. 3 - Materials ceràmics de l'època Neolítica.

C-14 entre els anys 2.500 i 2.300 a.C., i corresponent al Neolític Mig.

A Catalunya es troba a la cova de Cartanyà (la Riba, Alt Camp) VILASECA, 1926: 43, Làm. V, fig. 3), també en un jaciment amb vas campaniforme.

* * *

Més difícil és de classificar el fragment de vas (fig. 3,4) sense el seu context estratigràfic. Aquest tipus de vora secant, inclinada cap a l'interior, de perfil convex i llavi arrodonit, apareix ja en el Neolític Antic Final, Grup de Montboló (GUILAINE-VAQUER-BARRIE, 1971-72: 158, fig. 4,5), en el Neolític Mig ple dels sepulcres de fossa (MUÑOZ AMILIBIA, 1965: 286, fig. 106, N.os 1,10 i 13), i en el Neolític Final o Eneolític inicial (GUILAINE-ABELANET, 1964: 200, fig. 1).

En la cova de la Font Major (Espluga de Francolí, Conca de Barberà) es trobà un fragment de les mateixes característiques, corresponent al nivell (g) del Tall III, datat pel seu descobridor en el Neolític Final-Eneolític (VILASECA, 1969: 151, fig. 23,10).

* * *

El fragment de paret d'un vas (fig. 3,5) de perfil còncavo-convex que possiblement tenia el fons arrodonit i la vora lleugerament exvasada, per la seva forma i per les característiques de la pasta i del desgreixant, pot pertànyer a la mateixa època que la resta de fragments.

* * *

Del fragment de paret d'un vas que presenta una decoració incisa formada per línies verticals disposades en quatre bandes horitzontals paral.leles, de paret gruixuda i pasta grollera (fig. 3,6), es troba el mateix tipus de decoració en la cova de la Mora (Somaén, Sòria) (CASTILLO, 1953: 142-143, Làm. I, 3), i correspón a la capa inferior o I de l'estratigrafia.

A la cova de la Font Major (Espluga de Francolí, Conca de Barberà) (VILASECA, 1969: 163, Làm. VII, 2, N.º 2) hi ha un fragment amb semblants incisions, trobat entre l'enderroc del jaciment, que VILASECA posa dintre de la Cultura del vas campaniforme.

* * *

El bol hemisfèric sense decoració (fig. 3,7), restaurat, doncs li faltava la base que possiblement fora de fons convex de parets primes, pensem que, per les seves característiques, forma part de la Cultura Campaniforme.

En el Sud de França existeixen molt pocs exemplars llisos dins d'aquesta facies cultural (GUILAINE, 1967: 33). Només a la cova del Molí-de-vent (Estagel, Pyrenées Orientales) i a Embusco-3 (Mailhac, Auda) es presenta aquest tipus de bols llisos (TREINEN, 1970; 282, fig. 40, N.os 9 i 10).

A Catalunya es tenen nombrosos exemples de vasos hemisfèrics sense decoració que acompanyen el vas campaniforme: a la cova de Cartanyà (la Riba, Alt Camp) (VILASECA, 1926: 43, Làm. V, fig. 2); a la cova de Sant Llorenç (Sitges, Garraf) (SERRA RÀFOLS, 1921-26: 53, fig. 102); en el Barranc de Sant Oleguer (Sabadell, Vallès Occidental) MAS, 1950: 64, Làm. X, 2), entre altres exemples.

* * *

El bol fig. 3,8, de tipus campaniforme, és de petites dimensions i està restaurat. Presenta decoració en la paret i fons extern, mentre que és llis en la paret interna. No sembla que la decoració tingués incrustacions de pasta blanca, o almenys han desaparegut, potser degut a l'acidesa del sòl, ja que les parets del vas es troben molt degradades.

Els bols, de forma hemisfèrica, quasi sempre es decoren amb una franja única de gran amplitud, pròxima a la vora, amb alternància de frisos decoratius diferents, entre sèries d'incisions horitzontals llises; en el nostre cas, la falta de la vora i de la part superior del vas, no permet conèixer els motius decoratius d'aquesta zona. La decoració inferior es troba en els quatre sectors circulars, mentre que els quatre braços de la creu i *l'omphalos* són llisos; generalment succeeix al revés: la part decorada és la creu i la resta de la superfície queda sense decorar.

El tipus de decoració és incisa i correspon a l'estil "barbelé" o dentat. La mateixa tècnica decorativa es troba a Puig ses Lloses (Folgueroles, Osona) (BATISTA, 1963, Làm. 1 i 5, N.os 31 i 32); en el grup de la Catalunya Nova: Cova Fonda (Salomó, Tarragonès) (CASTILLO, 1928; 81-82, Làm. LXV, N.os 1 i 3), Cova de Cartanyà (la Riba, Alt Camp) (VILASECA, 1926; fig. 13,b), entre d'altres exemples. Es troba també en el grup del Sistema Ibèric Central de CASTILLO (1928: 57-59), en la capa inferior o I de la Cueva de la Mora (Somaén, Soria) (CASTILLO, 1953: 142, fig. 1, N.º 7). A Portugal, el mateix tipus és conegut a Palmela (LEISNER, 1965: tafel 104), a San Pedro de Estoril (LEISNER, 1965: tafel 90, N.º 148). Al Sud de França apareix a Embusco 3 (Mailhac, Auda) (GUILAINE, 1967: 159, Pl. N.º 32), a Fontbouisse (Villevieille, Gard) (TREINEN, 1970: 284, fig. 32, n.º 9), en un túmul de Soyons (Ardèche) (BLANC, 1958: 52-54, fig. 3).

A més a més de l'estil incís, TREINEN (1970: 305) destaca dues característiques: el fons umbilicat i la decoració cruciforme, radial o en estrella en la part inferior dels vasos, en els grups del Sud de Portugal, Espanya, Sud de França, fins a la vall mitjana del Ròdan, i a la Cerdenya; aquestes particularitats són genuïnes del complex franco-ibèric, dintre de la Cultura del vas campaniforme.

* * *

LA FASE DEL BRONZE FINAL

Els materials ceràmics que corresponen a aquesta fase són més nombrosos. Del total de la fragmentació s'han distingit 97 fragments, d'entre els quals 53 són vores, 14 bases, 16 fragments informes decorats i d'altres, entre suspensions i fragments amb acabat raspallat.

a. - **Les vores:** s'han pogut diferenciar 53 vores, de les quals pertanyen a 13 variants. De la dispersió d'aquestes, es veu que 37 vores són de llavi senzill (69,8 %), mentre que la resta el tenen bisellat (30,2 %). Sobresurten les vores de llavi rodó (56,6%), seguides de les de llavi pla horitzontal (34 %). Les vores exvasades, és a dir secants inclinades cap a l'exterior dominen en un 92,5 %, i entre aquests, 17 fragments tenen la paret de perfil còncau, 16 de perfil rectilini i 18 de perfil convex. Aquestes formes de vora pertanyen a vasos ceràmics com l'urna de vora exvasada, i el plat/tapadora.

* * *

TIPOLOGIA DE LES VORES
(Segons DEDET-PY, 1974):

C01 - 1	fragment	
C11 - 1	"	
C04 - 14	"	(correponents a una urna)
D01 - 2	"	(1 urna)
D11 - 9	"	(2 urnes i 2 plats)
D04 - 4	"	(3 urnes)
E01 - 10	"	(1 bol, 1 plat i 1 urna)
E11 - 6	"	(1 urna)
E05 - 1	"	
E07 - 1	"	(1 cossi)
F01(C01)	"	(1 bol carenat)
F07 - 1	"	
G03 - 1	"	(1 escudella)

De la fragmentació de les vores, deduïm els següents vasos ceràmics:

- 3 urnes amb cordó imprès (n.os 10, 11 i 16)
- 1 bol carenat amb acanalats (n.º 15)
- 1 urna amb decoració incisa (impresa) amb motius d'espiga (n.º 13)
- 1 cossi (n.º 29)
- 2 plats acanalats a l'interior (n.os 25 i 26)
- 1 plat amb decoració incisa de triple traç, a l'interior (n.º 34)
- 1 escudella
- 2 urnes amb cordó llís (n.os 14 i 23)
- 2 urnes
- 4 vasos ceràmics (1 bol i la resta sense especificar).

b. - **Les bases:** s'han pogut diferenciar 14 fragments, els quals pertanyen a sis variants diferents. D'entre aquests fragments sobresurten les bases planes sense vorell (8 fragments), i les bases planes dominen a les que tenen un fons còncau, en una proporció de 12/2.

TIPOLOGIA DE LES BASES
(Segons DEDET-PY, 1974):

Fons	Paret	Vorell	No-vorell	Totals
cla	perfil convex	4	–	4
	perfil rectilini	3	2	5
	perfil còncau	1	2	3
còncau	perfil convex	2	–	2
	TOTALS	10	4	14

c. - **Les tècniques decoratives:** la decoració ha estat una de les característiques més importants, a l'hora d'estudiar el material, per la seva varietat i quantitat. De la fragmentació distingida, 51 fragments són decorats, és a dir el 52,6 %, dels quals 35 porten vora i la resta (16 fragments) són informes. S'han distingit per tant 20 vasos ceràmics decorats, amb les següents tècniques decoratives:

- **tècnica incisa de triple traç:** 4 plats (8 fragments)
  - línies quebrades – 2
  - línies ondulades – 1
  - meandres ..... – 3
  - línies amb punt – 3
- **tècnica incisa (impresa):** 4 urnes (9 fragments)
  - espiga d'acàcies – 8
  - espiga ..... – 1
- **tècnica de la impressió:** 2 urnes (2 fragments)
  - suau ..... – 1
  - pinta ..... – 1
- **tècnica de l'acanalat:** 1 bol carenat, 3 plats
  - a l'exterior .... – 1
  - a l'interior .... – 4
- **aplicacions** (27 fragments):
  - * **amb cordó/=impressió** . 4 urnes (23 fragments)
    - digital ..... – 7
    - suau ..... –15
    - rombos ..... – 1
  - * **amb cordó llís** ..... – 4
    2 urnes (4 fragments)

INVENTARI (figs. 4 i 5) (1)

n.º 10 - Color groc. Gr. 8 mm. Pasta tova. Desgreixant de quars i feldespat. Acabat polit int./Inacabat ext. superior + pentinat en direcció vertical a partir de l'abultament. 13 frag. d'una urna en forma de S. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil còncau, llavi pla horitzontal Ø 30 cms. aprox. Cos globular. Decor.: Cordó aplicat a la inflexió vora-cos, de secció triangular/= impressió allargassada suau.

n.º 11. - Color groc marró. Gr. 11 mm. Pasta tova. Desgreixant petit i abundant de quars i feldespat. Acabat polit int./raspatllat ext. a la vora, en sentit vertical. 6 fragments d'una urna en forma de S. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi arrodonit amb un bisell Ø 32,5 cms. Decor.: Cordó aplicat a la inflexió vora-cos, de secció quadrangular /= impressió digital allargassada i suau + impressió suau al llavi, fet amb un instrument petit.

n.º 12. - Color marró groc. Gr. 7 mm. Pasta dura. Desgreixant de quars i feldespat. Foc reductor. Acabat espatulat int./Raspallat

(1) Signes convencionals
/ alternança
/= sobreimposat
() tendència.

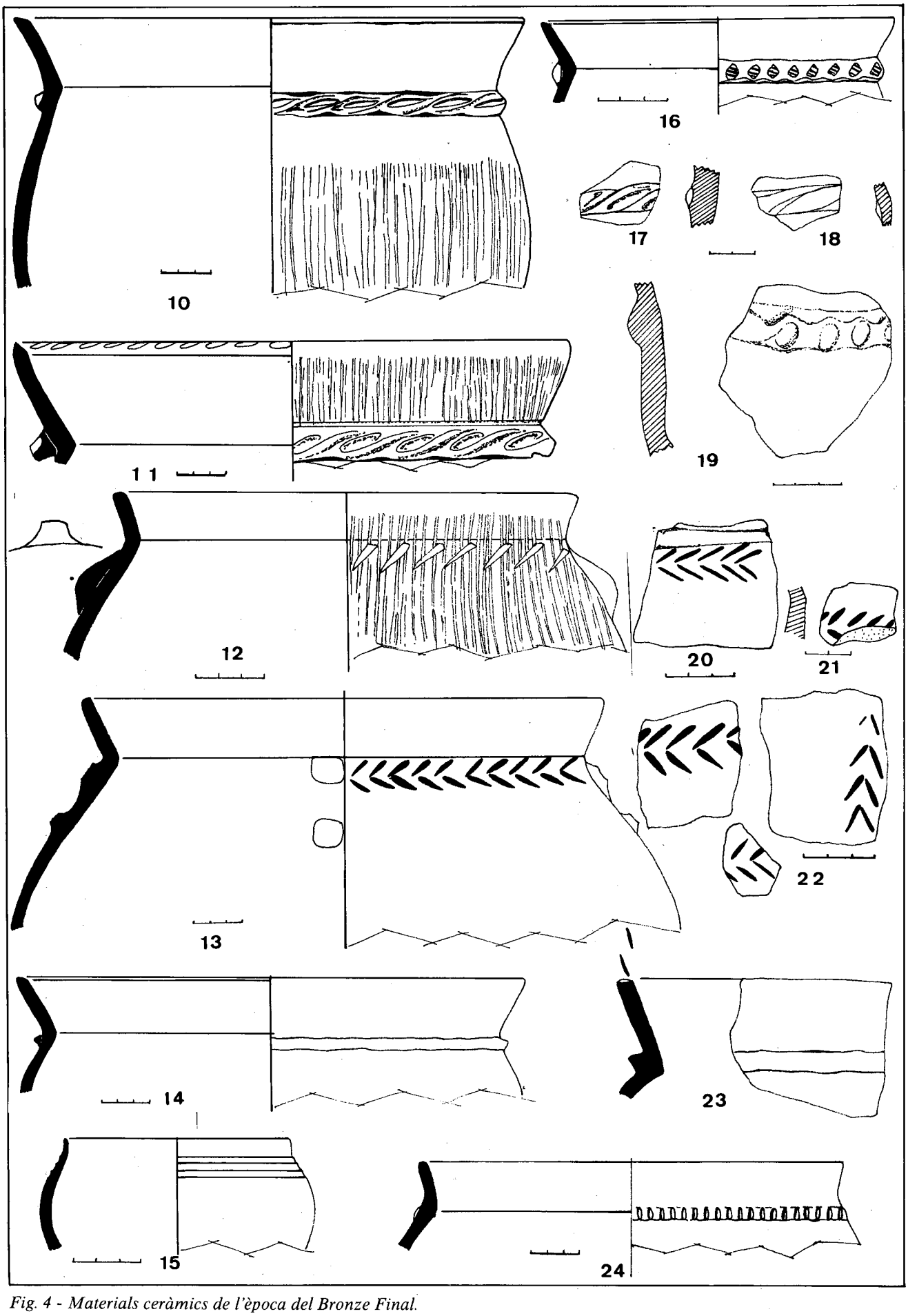

Fig. 4 - Materials ceràmics de l'època del Bronze Final.

ext. a partir del llavi. Fragment d'una urna de vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil rectilini, llavi pla dirigit a l'exterior Ø 19 cms. Inflexió vora-cos Ø 17,6 cms. Cos globular. 2 nanses horitzontals planes sota la inflexió. Decor.: incisa (impresa) sota la inflexió formant motius triangulars inclinats.

n.º 13. - Color marró vermell. Gr. 7 mm. Pasta tova. Desgreixant abundant i irregular de quars i feldespat. Acabat inacabat int./ ext./ engalvat int. de la vora. 4 fragments d'una urna amb vora i part del cos en forma de S. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi arrodonit Ø 30 cms. Inflexió vora-cos Ø 28 cms. Nansa vertical fragmentada, a partir de la inflexió i a sobre l'espatlla. Alterna nansa i mugró, de forma semicircular. Resultant 4 nanses i 4 mugrons. Decor.: impressió (incisió) profunda formant motius d'espiga, sota la inflexió vora-cos.

n.º 14. - Color marró vermell fosc. Gr. 6 mm. Pasta tova. Desgreixant petit i abundant de quars i feldespat. Acabat polit ext./int. 3 fragments d'una urna. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil rectilini, llavi arrodonit amb un bisell Ø 30 cms. Inflexió vora-cos Ø 27,2 cms. Decor.: cordó llis, aplicat a la inflexió vora-cos, de secció triangular.

n.º 15. - Color marró vermell clar. Gr. 3,5 mm. Pasta tova i fina. Desgreixant molt petit. Acabat espatulat per dintre i fora. Fragment de vas tancat amb cos globular. Vora secant vertical, de perfil, concau, llavi arrodonit Ø 9,6 cms. Cos globular Ø 11,8 cms. Decor.: acanalats estrets i suaus sota la vora i començament del cos.

n.º 16. - Color marró vermell clar (marró groc). Gr. 4,5 mm. Pasta tova i fina. Desgreixant petit de quars i feldespat. Acabat polit (espatulat) ext./int. Fragment d'urna. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil rectilini, llavi arrodonit amb un bisell Ø 15 cms. Inflexió vora-cos Ø 13,7 cms.

n.º 17. - Color marró groc. Gr. 9 mm. Pasta tova. Desgreixant gruixut de quars i feldespat. Acabat irregular. Fragment de paret d'urna decorat amb cordó aplicat aplanat/= impressió suau amb instrument inclinat.

n.º 18. - Color marró clar. Gr. 5 mm. Pasta tova. Desgreixant amb feldespat i quars. Acabat polit int./Inacabat ext. Fragment de paret d'urna decorat amb cordó aplicat, aplanat, a la inflexió vora-cos /= impressió suau amb instrument inclinat.

n.º 19. - Color marró clar. Gr. 11 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut. Acabat rodat. Fragment de paret d'urna decorat amb cordó aplicat de secció triangular/= decoració impresa suau de motius rodons.

n.º 20. - Color marró vermell. Gr. 12 mm. Pasta tova i grollera. Desgreixant irregular de quars i feldespat. Acabat polit int./ext. Fragment de paret d'urna decorat amb la tècnica de la incisió (impressió) formant espiga + acanalats horitzontals.

n.º 21. - Color gris fosc. int./ext. Gr. 8 mm. Pasta clara i fina. Desgreixant regular. Acabat polit int./ext. Fragment de paret d'urna decorat amb la tècnica de la incisió (impressió) profunda formant espiga.

n.º 22. - a) Color marró groc. Gr. 11 mm. Pasta tova. Desgreixant de quars i feldespat. Acabat polit ext. Fragment de paret d'urna, decorat amb la tècnica de la impressió (incisió) formant motius d'espiga.

b) Color marró vermell. Gr. 11 mm. Pasta tova. Desgreixant de quars petit i granulós. Acabat polit ext. (erosionat). 2 fragments de paret d'urna decorats amb la tècnica de la incisió mòbil (impressió) formant motius d'espiga.

c) Color vermell. Gr. 7 mm. Pasta tova. Desgreixant de quars i feldespat. Acabat polit ext. Foc oxidant. Fragment de paret d'urna decorat amb la tècnica de la impressió (incisió) formant motius d'espiga.

n.º 23. - Color marró groc. Gr. 7 mm. Pasta tova. Desgreixant petit i abundant de quars i feldespat. Acabat polit ext./int. 2 fragments d'urna. Vora secant inclinada cap a l'interior de perfil rectilini, llavi pla i horitzontal Ø indefinit. Decor.: cordó llis aplicat a la inflexió vora-cos, de secció triangular + incisió al llavi.

n.º 24. - Color marró vermell. Gr. 6 mm. Pasta tova. Desgreixant abundant i petit de quars i quarsita. Acabat inacabat ext./int. Fragment d'urna. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil rectilini, llavi arrodonit Ø 25 cms. Inflexió vora-cos 24,2 cms. Decor.: impresa suau formant motius verticals sota la inflexió.

n.º 25. - Color marró ext./gris fosc int. Gr. 9 mm. Pasta fina i tova. Desgreixant irregular de quars i mica. Acabat allisat ext./espatulat (polit) int. 2 fragments de plat. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil rectilini, llavi arrodonit Ø 28 cms. Decor.: acanalats interiors, estrets i ben marcats en tota la paret conservada.

n.º 26. - Color marró groc. Gr. 6 mm. Pasta fina i tova. Desgreixant molt petit. Acabat espatulat int./polit ext. Fragment de plat. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi arrodonit Ø 24 cms. Decor.: acanalats amples i suaus a l'interior.

n.º 27. - a) Color marró fosc ext./gris. Gr. 8 mm. Pasta tova. Desgreixant gruixut. Acabat espatulat int./allisat (inacabat) ext. Frag-

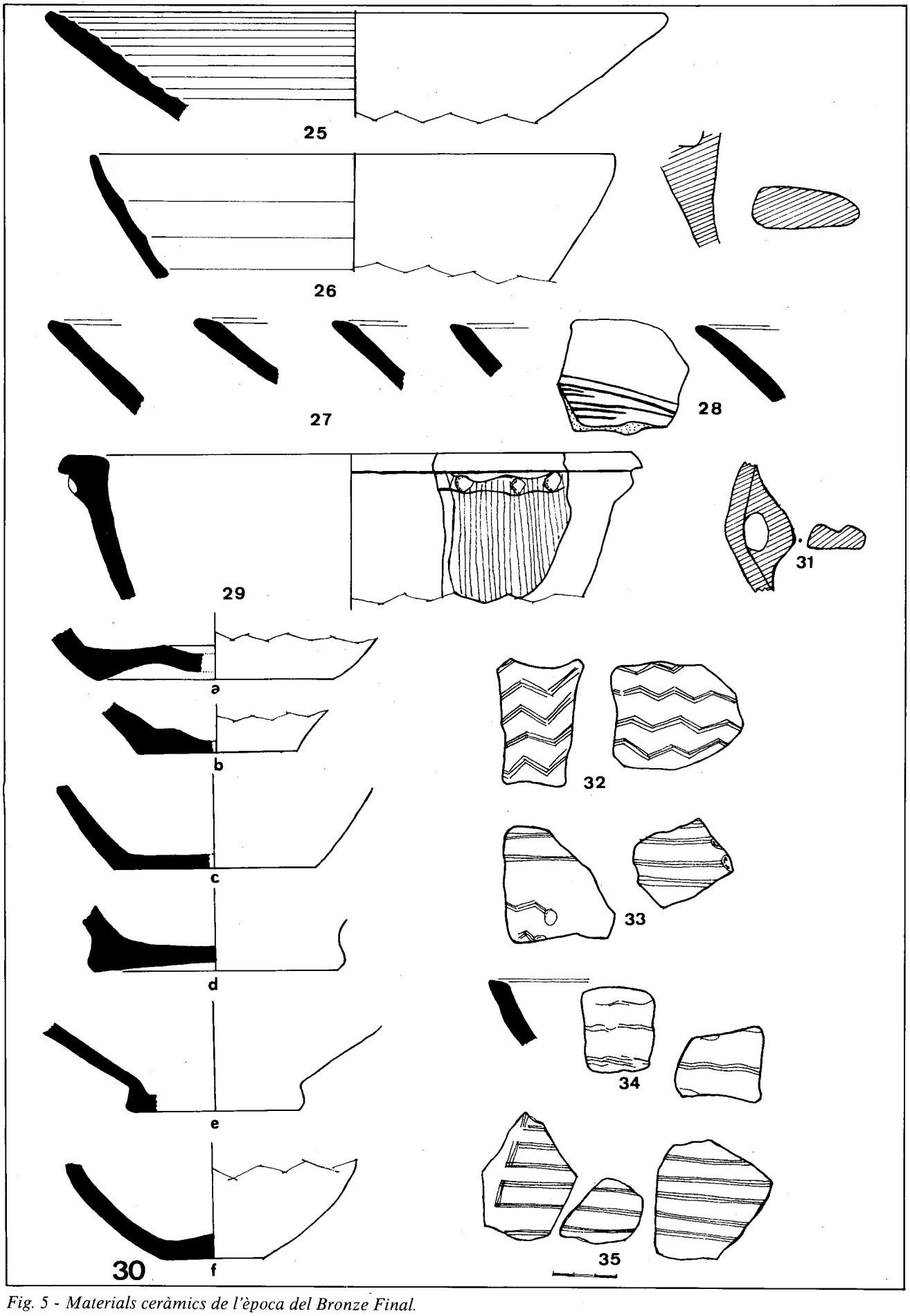

Fig. 5 - Materials ceràmics de l'època del Bronze Final.

ment de vora de plat/tapadora. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil rectilini, llavi arrodonit amb un bisell Ø 25 cms. aprox.

b-c) Color marró vermell fort ext./marró groc int. Gr. 7 mm. Pasta tova. Desgreixant petit i regular. Acabat espatulat int. /allisat ext. 2 fragments de plat/tapadora. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi arrodonit amb un bisell Ø 25 cms. aprox.

d) Color groguenc. Gr. 8 mm. Pasta tova. Desgreixant petit i uniforme. Acabat espatulat int./allisat ext. Fragment de vora de plat/tapadora. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi arrodonit amb un bisell Ø 30 cms.

n.º 28. - Color vermellós int./groc vermell ext. Gr. 7 mm. Pasta tova. Desgreixant bastant uniforme i petit. Acabat espatulat int./ allisat ext. Fragment de plat/tapadora. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil còncau, llavi arrodonit amb un bisell Ø 25 cms. Decor.: acanalats molt suaus a l'interior (incís).

n.º 29. - Color marró clar. Gr. 9 mm. Pasta tova. Desgreixant irregular visible a l'exterior de quars i feldespat. Acabat ben polit int./raspallat ext. Fragment de cossi. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi pla, espesseït i horitzontal Ø 26 cms. Decor.: cordó aplicat aplanat sota el llavi, de secció semicircular /= impressió suau.

n.º 30. - a) Color marró vermell. Gr. 9 mm. Pasta fina i tova. Desgreixant regular. Acabat espatulat int./polit ext. Fragment de base d'urna de fons còncau amb la part baixa de perfil convex Ø 11 cms.

b) Color marró groc clar. Gr. 10 mm. Pasta tova. Desgreixant gruixut de quars feldespat i mica. Acabat int./ext. Fragment de base de fons pla amb la part baixa de perfil còncau Ø 7 cms.

c) Color marró clar. Gr. 8 mm. pasta fina. Desgreixant gruixut. Acabat polit a l'exterior/estries a l'int. 3 fragments de base d'urna de fons pla amb la part baixa de perfil convex Ø 9,4 cms.

d) Color marró. Gr. 9 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut. Acabat inacabat. 2 fragments de base d'urna de fons còncau amb vorell, i la part baixa del cos de perfil còncau Ø 11,2 cms.

e) Color marró vermell clar. Gr. 6 mm. Pasta grollera. Desgreixant gruixut. Acabat polit ext./rodat int. Fragment de base de fons pla amb vorell i la part baixa del cos de perfil rectilini Ø 8 cms.

f) Color taronja. Gr. 7 mm. Pasta tova. Desgreixant irregular de quars i feldespat. Acabat polit int./ext. Fragment de base d'urna de fons pla, amb la part baixa de perfil convex Ø 4,5 cms.

n.º 31. - Color marró vermell. Gr. 8 mm. Pasta tova. Desgreixant de quars i feldespat. Acabat polit ext./polit (engalvat) int. Fragment amb nansa aplicada, posició vertical horitzontal. Presenta una depressió longitudinal central.

n.º 32. - Color marró. Gr. 7 mm. pasta tova i fina. Desgreixant visible a l'exterior de quars i feldespat. Acabat polit (espatulat) int./ inacabat ext. 2 fragments de plat de la mateixa peça decorats amb la tècnica de la incisió de línies triples, abans cocció, a l'interior i formant motius de línies quebrades.

n.º 33. - Color marró clar. Gr. 8,5 mm. Pasta tova i fina. Desgreixant petit i uniforme de quars, feldespat i mica platejada. Acabat espatulat int./allisat (polit) ext. 2 fragments de paret d'un plat decorat a l'interior amb la tècnica de la incisió de línies triples formant línies horitzontals i quebrades amb puntets terminals.

n.º 34. - Color groc gris. Gr. 8 mm. Pasta tova. Desgreixant abundant i petit de quars i mica platejada. Acabat espatulat (polit) int./allisat ext. 2 fragments d'un plat. Vora secant inclinada cap a l'exterior de perfil convex, llavi pla dirigit a l'interior. Decor.: incisa de línia triple formant línies ondulades, abans cocció, i a l'interior del plat.

n.º 35. - Color marró vermell fosc. Gr. 8,5 mm. Pasta tova. Desgreixant de quars i feldespat. Acabat espatulat int./polit ext. 3 fragments d'un plat decorat a l'interior amb la tècnica de la incisió de línies triples formant meandres i línies horitzontals.

ELS PARAL·LELS I LA CRONOLOGIA

De la fragmentació ceràmica distingida s'han pogut diferenciar un total de 26 vasos, dels quals 20 són decorats i 23 tenen una forma coneguda. El llistat de la vaixella completa, dins de la documentació que hem disposat, és la següent:

Vasos oberts
- 7 plats: 4 decorats amb la tècnica de la incisió de doble traç (n.os 32 i 35).
  3 decorats amb l'acanalat a l'interior (n.os 25 i 26).
- 2 bols: 1 bol.
  1 bol carenat amb vora exvasada i decoració acanalada (n.º 15).
- 1 cossi de perfil convex i amb cordó imprès (n.º 29).
- 1 escudella de perfil còncavo-convex.

Vasos tancats { 12 urnes: 4 amb cordó imprès a la inflexió vora/cos.
4 amb decoració incisa (impresa) formant espiga.
2 amb cordó llis.
2 sense especificar.

Els plats/tapadores: són vasos oberts de forma troncocònica. Pel seu índex d'exvasament alt, tenen l'acabat interior espatulat o polit i moltes vegades porten una decoració. N'hi han de dues classes: plats decorats amb la tècnica incisa de triple traç (n.os 32-35) i plats decorats amb la tècnica de l'acanalat (n.os 25-26).

Tant la forma del vas com la tècnica decorativa emprada apareixen a partir del Bronze Final, essent aquesta última una particularitat exclusiva d'aquesta fase. Els *plats acanalats* es troben en tots els jaciments de Catalunya, Rosselló i Llenguadoc, en coves, habitacles i necròpolis (GUILAINE, 1972; ROUDIL, 1972 i PONS, 1982, forma 1). Els plats decorats amb *la tècnica incisa de triple traç*, formant motius geomètrics: meandres, línies trencades, ondulades i horitzontals, presenten particularitats més locals. A la cova de Bora Tuna-Llorà, la fragmentació ceràmica ha donat un 18,15 % de material decorat amb aquesta tècnica entre plats (88 f.) i urnes de cos globular (38 f.) (PUERTAS, 1974). Aquest tipus de plat es dóna en menys quantitat al jaciment de la Fonollera, al Cau del Duc d'Ullà i a la cova del Reclau Viver (TARRÚS, 1978), tots tres jaciments situats cronològicament en una fase final de l'Edat del Bronze.

* * *

Els bols són també vasos oberts de forma hemiesfèrica, de bona factura. L'acabament és ben polit, per les dues cares. Aquesta forma és corrent als territoris esmentats en una fase final de l'Edat del Bronze (PONS, 1982, forma 2). A Farners es pot distingir una forma de bol amb vora exvasada, decorat amb la tècnica de l'acanalat, a l'exterior (n.º 15). Aquesta última apareix a l'Empordà amb les primeres influències de la ceràmica acanalada, en el jaciment de la Fonollera, i és molt poc freqüent. A les comarques del Rosselló i de l'Empordà, aquesta forma presenta modalitats locals, com és en la coloració de la pasta i la decoració, les quals les fan correspondre a una època tardana del Bronze Final (PONS, 1982, forma 10).

* * *

L'escudella és una forma de vas obert, de perfil convex, i de grans dimensions. Té una vora plana i espesseïda i una base ampla i de fons pla. Per aquestes característiques és un vas que té el polit de la cara interna més acurat que l'externa; aquesta sol anar decorada per un cordó /=imprès sota el llavi, que facilita el transport. L'acabat de la cara externa és raspallat. És una forma força freqüent als jaciments de l'Illa d'en Reixac, datada a començaments de l'Edat del Ferro, i és una peça que pot acumular un bon contingut, s'adapta bé al foc de cuina i a la detenció, per facilitar-ne el transport. La forma de la boca permet tancar-la hermèticament (PONS, 1982, forma 2g.3, n.º 29).

* * *

Les olles/urnes: formen les variants més importants d'aquest conjunt. La seva forma és de cos globular i vora exvasada, en un perfil d'essa, o bé presenta una forma troncocònica de carena molt suau. Les del primer grup solen anar decorades amb un cordó imprès a la inflexió vora/cos, alternant amb un acabat exterior de raspallat (n.os 10 i 11) el cordó /= amb impressió de pinta formant motius romboïdals (n.º 16). Algunes formes idèntiques presenten altres tipus de decoració com és la de la incisió (impressió) (n.os 12 sobre raspatllat i el n.º 24).

* L'urna en forma d'essa és una de les més corrents a les regions de Girona, Rosselló i Empordà, en la fase final de l'Edat del Bronze. Se la troba a tots els poblats, coves i necròpolis d'incineració, conegudes principalment per la cultura mailhaciana. L'urna en forma d'essa, paret externa raspallada i cordó imprès a la inflexió vora/cos és una particularitat local. És rar al Llenguadoc Oriental i a Lleida (PONS, 1982b, 1982a, forma 13b).

Les coves de *Bora Tuna*-Llorà i de *Les Monges*-Sadernes presenten un percentatge important. Ambdues coves estan situades entre les muntanyes de la Serralada Pre-Litoral i Transversal. A Bora Tuna hi ha un 2 % de fragments entre els decorats (PUERTAS, 1974) mentre que a la cova Les Monges, la forma 3 correspon al 34,6 % del total, de la qual alguns fragments porten el cordó imprès a la inflexió (TOLEDO, 1980).

Formes derivades d'aquesta urna seran freqüents en el món pre i ibèric, de la regió de Girona.

* Les urnes d'aquesta mateixa forma, amb cordó llis (n.os 14 i 23) no són tant freqüents, però se n'han trobat a *Parrallí*-Empúries i a *Bora Tuna*.

* Un altre tipus d'urna de cos bicònic amb la carena suau, semblant a les anteriors, està decorada amb la tècnica de la incisió (impressió) formant motius d'espiga, sota la inflexió vora/ cos (n.os 13, 20, 21 i 22). Aquesta variant és una modalitat també local i és molt freqüent a les muntanyes del Pre-pirineu i la Serralada Transversal, concentrada sobretot a les comarques de la Garrotxa i de la Cerdanya (TOLEDO, 1980 i 1981). La primera observació d'aquesta associació, anomenada "bronze cerdà", la va fer Guilaine (1972, pp. 176-181 i 203-204). Aquest nom "cerdà" ha donat lloc a equivocacions greus, en intentar relacionar aquesta decoració amb una etapa cultural i local pròpia de la Cerdanya.

Gràcies a l'inventari sistemàtic que es va fent, cada vegada més se sap que l'associació d'aquesta urna amb la decoració incisa (impresa) de motius d'espiga, espina de peix, ziga-zagues i altres variants ultrapassa aquestes comarques, arribant fins a la costa empordanesa: La Fonollera, Parrallí, fins a Tarragona (VILASECA, 1976, p. 98 i ss.). De totes maneres, es pot afirmar que a la plana empordanesa es presenta amb una freqüència inferior a la del territori del interior, on comencen les muntanyes del Pre-pirineu Litoral. Es pot dir que aquesta

decoració comença a ser molt important, a les coves de Serinyà, (TARRÚS, 1978) i sobretot a la cova de Bora Tuna (PUERTAS, 1974). En aquesta última, representa el 47,3 % de la fragmentació ceràmica decorada. Aquesta tècnica de la incisió d'espines o espigues és desconeguda al Llenguadoc Oriental. És per tant una característica dels Pirineus Orientals.

* * *

CONSIDERACIONS A TENIR EN COMPTE

La mancança d'una excavació metòdica impedeix treure conclusions. Només podem tenir en compte algunes consideracions relacionades amb les formes ceràmiques extretes de la fragmentació, segons les associacions amb la decoració, els seus paral.lels i la distribució geogràfica.

Alguns fragments ceràmics de la primera ocupació, corresponen a formes i decoracions de l'estil Campaniforme. Els paral.lels d'aquesta moda es troben dispersos per Catalunya, Sud de França, Península Ibèrica, Portugal, i no podem definir, ara per ara, una agrupació cultural relacionada en un territori concret. No podem incloure aquest material dins un període sistemàtic, que ben segur s'ha de situar entremig del Neolític i de l'Edat dels Metalls: Calcolític-Campaniforme.

Els fragments ceràmics que corresponen a la segona ocupació, responen a formes de vasos ceràmics, associades a tècniques decoratives, que s'agrupen en un territori concret, situat en la zona de confluència entre el Prepirineu i la Serralada Prelitoral. En aquesta àrea geogràfica està incluït el conjunt cavernícola de Farners. Les formes ceràmiques i les tècniques decoratives són pròpies i exclusives del Bronze Final III. Aquesta època és determinativa per la relació poble-territori, que per primera vegada es fa palesa al NE. de Catalunya. En aquesta àrea queden configurades dues agrupacions culturals: la mailhaciana (empordà-rossellonenca) i la de més a l'interior, originada al bell mig de la Serralada Transversal.

És difícil reconèixer si el lloc esmentat va ser un lloc d'habitacle o va tenir un caràcter funerari. Pel segon cas, no es pot determinar l'existència d'ossos humans, ni restes d'incineració. Les obres d'extracció de blocs per a la construcció varen destruir i eliminar aquest jaciment arqueològic (fotografies 1 i 2).

BIBLIOGRAFIA

ARNAL, J. i PRADES, H. (1959): *El Neolítico y calcolítico franceses*, a AMPURIAS XXI, Barcelona.

BATISTA, R. (1963): *Sepulcros megalíticos de la comarca de Vic*, a C.S.M. Diputación Provincial. Barcelona.

BLANC, A. (1956): *Le Trou Arnaud a Saint-Nazaire-le-Desert*, a Cahiers Rhodaniens V. Bordighera.

BLANC, A. (1958): *Découverte d'une sepulture campaniforme sur la Comune de Soyons a (Ardeche)*, a Cahiers Rhodaniens V. Bordiguera.

CAMPMAJÓ, P. (1976): *La site de Lló*, a CYPSELA I, Girona, ps. 83-90.

CAMPMAJÓ, P. - PADRÓ, J. (1978): *Els Ceretans*, al 2.on Colloqui de Puigcerdà, ps. 189-210, especialment 191-196.

CASTILLO, A. del (1928): *La Cultura del Vaso Campaniforme. (Su origen y su extensión en Europa)*, a Univ. de Barcelona.

CASTILLO, A. del (1953): *La Cueva de la Mora (Somaén)*, a Archivo de Prehistoria Levantina, 4. Valencia.

COMBIER, J. (1959): *Circonscription de Grenoble. Drôme. Saint-Nazaire-le-Desert*, a Gallia Préhistoire II, París.

DEBET, i PY, M. (1975): *Classification de la ceràmique tournée protohistorique du Languedoc Méditerranéen*, a Suplément 4 de la Revue Archéologique de Narbonnaise, ps. 106.

GUILAINE, J. (1967): *La civilisation du Vase Campaniforme dans les Pyrenées Françaises*. Carcassonne.

GUILAINE, J. (1972): *L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon et Ariège*, a Editions Klincksieck, tom. 9, París, ps. 449.

GUILAINE, J. - ABELANET, J. (1964): *Esquisse chronologique de l'Age du Bronze dans les Pyrenées Orientales*, a Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie XIII, 2.

GUILAINE, J. - DUDAY, H. - LAVERGNE, J. (1972): *Le nécropole mégalithique de la Clape. (Laroque-de-Fa, Aude)*, a Atacina 7. Carcassonne.

GUILAINE, J. - VAQUER, - BARRIE, P. (1971-1972): *Las excavaciones en la "Balma" de Montboló (Pirineos Orientales). Contribución al estudio del Neolítico catalán*, a AMPURIAS 33-34. Barcelona

LEISNER, V. (1965): *Die Megalithgräber der Iberischen Halbinser*. Berlin.

MAS, L. (1950): *Hallazgos de vasos campaniformes en las cercanías de la ciudad de Sabadell*, a I.C.N.A. y V Congreso Arq. del Sudeste. Almería, 1949. Cartagena.

MARTÍN, A. (1976): *El grupo de Veraza en el Berguedà*, a CYPSELA I, Girona, ps. 69-73.

MUÑOZ AMILIBA, A. M.ª (1965): *La cultura neolítica catalana*. Universidad de Barcelona.

PONS i BRUN, E. (1982a): *La població mailhaciana establerta a l'Empordà. Noves aportacions*, al IV Col.loqui de Puigcerdà, 1982, ps. 189-194.

PONS i BRUN, E. (1982b): *Les agrupacions culturals de l'Empordà i del seu entorn adjacent en el periode de transformació de l'Edat del Bronze a la del Ferro*, a Tesi Doctoral, llegida a Barcelona 1982.

PUERTAS, C. (1974): *El material hallstático de la cueva de la "Bora Tuna" de Llorà* (Gerona), a Tesis de llicenciatura, llegida a Madrid 1974.

ROUDIL, Jl. (1972): *L'Âge du Bronze en Languedoc Oriental*, Editions Klincksieck, tom. 10. París, p. 302.

SERRA RAFOLS, J. de C. (1921-1926): *Cova de Sant Llorenç (Sitges)*, a l'A.I.E.C. VII Barcelona.

TARRÚS, J. (1978): *Els nivells ceràmics de les coves de Serinyà*, a Memòria de llicenciatura, llegida a la Universitat de Barcelona, 1978. (Inèdita).

TEN, R. (1980): *Notes en torn del Neolític Vallesà*, a Arrahona II, núm. 10. Sabadell.

TOLEDO, A. (1980): *La Cova de les Monges. (Un hàbitat de l'Edat del Bronze). Sadernes. Alta Garrotxa*, a Tesi de Licenciatura llegida a la Univ. Autòn. Barcelona, 1980. (Inèdita).

TOLEDO, A (1982): *La Cova de les Monges. Un habitacle de l'Edat del Bronze*, a CYPSELA 4. Girona, ps. 68-89.

TREINEN, F. (1970): *Les poteries campaniformes en France*, a Gallia Prehistoire XIII 1-2 París.

VILÀ, M. del V. (1982): *La Ciudad romana de Blandae. (Carta Arqueológica de la Comarca de la Selva)*, a Tesi doctoral llegida a la Univ. de Barcelona, 1982. (Inèdita).

VILASECA, S. (1926): *La Cova de Cartanyà (Camp de Tarragona)*, al But. de l'Associació Catalana d'Antrop., Etnol. i Prehist. IV. Barcelona.

VILASECA, S. (1969): *Cueva de la Font Major*, a Trabajos de Prehistoria, XXVI. Madrid.

VILASECA,S. (1976): *A propòsit de l'anomenat Bronze Cerdà*, a CYPSELA I. Girona, ps. 98 i ss.